

Byhornet

51. ÅRGANG • NR. 3 • NOVEMBER 2022

BALLERUP HISTORISKE FORENING

Byhornet

51. årgang nr. 3, november 2022

Udgivet af

Ballerup Historiske Forening

Pederstrupvej 51-53

2750 Ballerup

www.balleruphistoriskeforening.dk

Redaktion:

Svend Jørgen Jensen

Tjørnevænget 39, 2740 Skovlunde

tlf. 44 91 91 97

svendjensen802@gmail.com

Tegninger:

© Kjeld Johansen

ISSN 0105-6433

Tryk:

Jungersen Grafisk ApS

ISO 14001 Miljøcertificeret

FSC®-certificeret

Forside:

LYFA Parken i Måløv, hvor fabrikken Cheminova lå 1944-1953. Foto: Svend Jørgen Jensen, 2022.

Bagside:

Vognporten på Lindbjerggård.
Akvarel af Kjeld Johansen.

INDHOLD:

Cheminova

– en miljøforurener i Måløv

Jørgen Burchardt ..... side 3

Nyt fra foreningen

Jette Garder ..... side 36

Mindeord om Kjeld Johansen

Svend Jørgen Jensen ..... side 38

Ny fra museet

Mette Jensen ..... side 42

Sagen om Klør Es – et rollespil på Ballerup Stadsarkiv

Sara Kvist ..... side 48

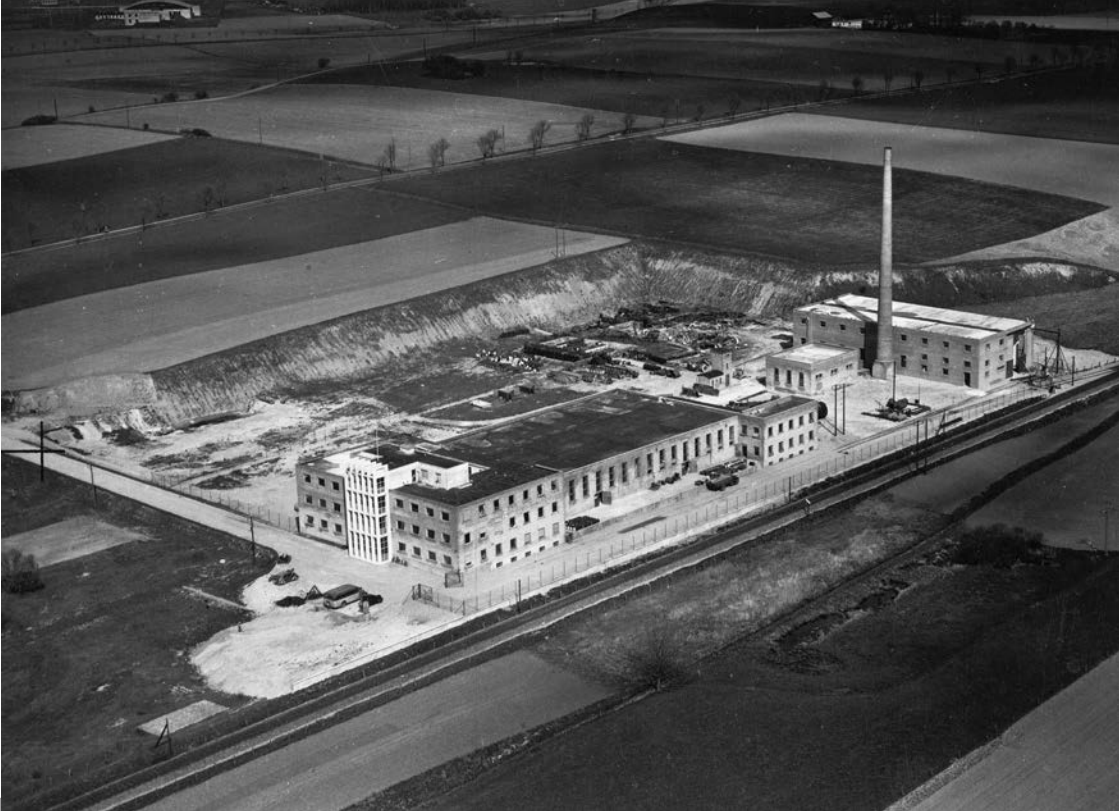
Ballerup Museums

åbningstider:

Søndag: 11.00-15.00

Tirsdag-fredag: 10.00-15.00

Lindbjerggård er midlertidigt
lukket pga. renovering.

Cheminova – en miljøforurener i Måløv

Af JØRGEN BURCHARDT

På et sognerådsmøde i maj 1952 bragte sognerådsformand Ove Hansen en af kommunens største virksomheder til debat. Den var årsag til, at fisk døde i vandløb, og mange borgere var ramt af lugtgener. Hansen nøjedes med at håbe, at noget ville ske, for kommunen stod magtesløs over for at stoppe forureneren.

Synderen var Cheminova i Sørup ved Måløv. Politiet modtog i gennemsnit en klage om dagen over stank fra fabrikken. Ikke kun beboere i Måløv var forulempet, også i Ballerup 5 km væk kunne stanken være ulidelig. På rådhuset kunne man endda lugte stanken på de pengesedler, som ansatte havde betalt i skat. Folk i S-toget til København forlod kupeen med arbejdere fra fabrikken på grund af stanken fra deres tøj.

Ove Hansen kunne på sognerådsmødet dokumentere, at ikke kun lokale beboere var ramt af fabrikkens forurening. Han læste en annonce op fra en avis i Roskilde, hvor 1½ ton ål var til salg. Fiskene var uanvendelige til menneskeføde som følge af forurenede vand i Værebros Å, som fabrikken sendte urensede spildevand i via Sørup Rende. Sælgeren håbede, at nogen i det mindste ville købe ålene til svinefoder.

Foto side 3:

Luftfotografiet fra 1947 viser fabrikken Cheminova med kontorer, laboratorier og kemiske produktionsanlæg. Bagerst lå et stort maskinværksted, som ikke kun fremstillede anlæg for denne fabrik, men også hele fabriksanlæg til eksport. (Nowico, Kongelige Bibliotek).

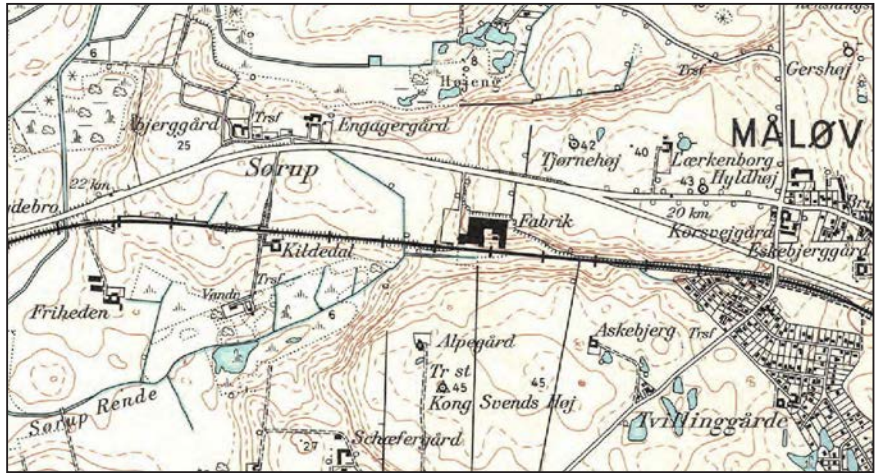
Ove Hansen havde som sognerådsformand (fra 1952 borgmester) store problemer med forureningen fra Cheminova. Trods gode politiske forbindelser stod han magtesløs på grund af forældet lovgivning og store erhvervsinteresser. (Ballerup Stadsarkiv).

Cheminova

– en beskidt virksomhed

Allerede inden virksomheden Cheminova etablerede sig i Måløv, vidste Ove Hansen sikkert, at det var en problematisk virksomhed. Firmaet var startet i Gladsaxe i 1938, og her havde det igennem mange år givet anledning til store problemer med dets omfattende forurening. Beboere i nærheden af fabrikken klagede over stank. Den lokale beboerforening kunne endda fortælle, at folks pyntegenstande i stuerne rustede på grund af syredampe fra fabrikken. Kommunen havde pro-

Cheminova købte grund i Sørup ret langt fra Måløv. Det var med vilje, for naboer havde man dårlige erfaringer med fra Gladsaxe. Der lå kun enkelte landbrug, hvilket man ikke troede, ville blive et problem. Man blev klogere. Til venstre lå gården Kildedal med Københavns Kommunes vandværk tæt på Sørup Rende, som førte vand til Roskilde Fjord via Værebro Å. (4 cm kort 1969, Geodatastyrelsen).

blemer med fabrikkens spildevand, og efter 250 m kloak var tæret væk, krævede myndighederne udledningen stoppet.

Forureningen var ikke det eneste problem. Fabrikken var slået ind på fabrikation af erstatningsvarer efter besættelsen, og mange af produkterne var baseret på destillation, hvilket gav brandfarlige og giftige dampe. Flere gange var fabrikken sprunget i luften, hvor også medarbejdere blev skadet eller dræbt. Politiet måtte lægge sag an mod virksomhedens ledelse for at gøre den ansvarlig. I det daglige var medarbejderne truet af giftige stoffer, og lejlighedsvis måtte ramte køres på hospitalet. Trykkeriarbejdere i København var også blevet forgiftet af produkter fremstillet i Gladsaxe.

Anstændigvis må det siges, at virksomheden indså problemerne med forurening af medarbejderne, og en af landets første virksomhedslæger blev tilknyttet. De mange problemer gav en fyldig omtale i aviserne. Folk lærte navnet Cheminova at kende.

Der var dog et problem, som ikke stod omtalt i besættelsestidens aviser: sortbørs og handel med værnemagten. Et af produkterne var et destillat fra tjære, som kunne anvendes som brændstof til biler. Efter krigen indrømmede fabrikkens direktør, at der havde været et omfattende sortbørs-salg til københavnske vognmænd, som kom forbi fabrikken, og hvor handlen kun blev skrevet med kridt på en dør. Han modtog pengene i kontanter, og hans jakkelommer blev fyldte.

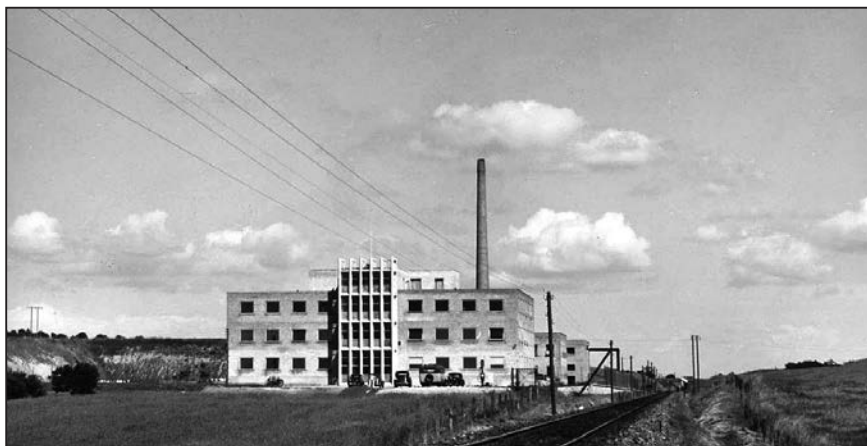
Fabrikkens produkter endte med virksomhedens vidende også hos den tyske besættelsesmagt. Varerne solgtes ikke direkte, og efter krigen kunne retsvæsenet ikke dømme virksomheden for dette salg.

Disse forhold må sognerådsformanden i nabokommunen have været orienteret om. Under krigen fandtes uofficielle og hemmelige møder for omegnskommunernes politikere og administratorer, og på et af disse møder omtaltes, at fabrikkens produkter endte hos værnemagten. Her var repræsentanter fra Ballerup-Måløv Kommune sandsynligvis til stede. Antageligt antydede Ove Hansen det også i en tale i 1944, da han indviede et sporanlæg ved fabrikkens. Hans tale var kort: »Vi ved ikke, hvad denne fabrik skal fremstille og hvem den skal arbejde for, men vi håber der også vil være beskæftigelse til nogen efter krigen.« Hvis citatet er

korrekt, tyder det på, at sognerådsformanden frygtede, at produktionen stoppede efter krigen, idet erstatningsvarer straks efter krigen ville erstattes af originale produkter. Citatets del med »hvem den skal arbejde for« kunne antyde en mistanke om arbejde for værnemagten.

Mistanken om arbejde for tyskerne blev trykt i den illegale avis Information. Meddelelsen dementeredes nogle dage senere, men det forhindrede ikke modstandsbevægelsen i fortsat at være bange for, at tyskerne fik brændstof til deres krigsmaskiner fra Cheminova. En af landets største modstandsgrupper, Holger Danske, udførte en større sabotageaktion i januar 1945. Kun en af de anbragte bomber eksploderede, så det lykkedes kun at ødelægge en mindre del af fabrikkens.

Kort efter blev der givet ordre fra England om, at benzindepoter i Dan-

Fabrikkens i Måløv tæt på jernbanen fik en imponerende hovedbygning i tidens stil. På grund af restriktioner måtte den bygges i etaper, efterhånden som myndighederne bevilgede materialer. (Foto fra Google Maps).

mark skulle saboteres, så tyskerne ikke havde forsyninger ved en eventuel engelsk invasion. Det førte til et nyt bombeangreb i februar. Denne gang udført af medlemmer af en anden af de store modstandsgrupper, BOPA, som ankom svært bevæbnede skjult under presenningen på en lastvogn. Under aktionen måtte de tage ladegreb på deres maskinpistoler for at true medarbejderne, men da fabrikkens ingeniør forklarede, at befolkningen i Søborg ville blive slået ihjel, hvis den kemiske afdeling eksploderede, nøjedes man med at sprænge dampkedlen.

Virksomheden byggede på den tid fabrikken i Måløv. Rygtet om virksomheden som tyskervenlig nåede også Måløv. Modstandsbevægelsen var imidlertid meget dårligt organiseret på egnen, og de unge medlemmer var uerfarne. Lokale modstandsfolk fortæller, at der undertiden »gik ild i« byggematerialer, men meget andet skete der ikke. Ved 40 års jubilæet for befrielsen angav en af brandstifterne, at de dengang mente, at »fabrikken fremstillede kemikalier, som tyskerne brugte til giftgas.«

Grund og bygninger

I ved at have et sidespor til jernbanen. DSB havde her haft en grusgrav med bl.a. fyld til anlægget af dobbeltsporet på Valby-Vanløse strækningen. Måske havde sidesporet også været anvendt til henstilling af udrangerede latrinvogne fra København. Fabrikken blev planlagt til et sidespor med en lang perron, hvor tromler med råvarer og færdige gifte kunne trilles fra og til jernbanevogne. Det private sidespor blev åbnet for trafik i november 1944.

Ved fabrikkens opbygning i Måløv i 1944 søgte Cheminova den 4. juli Balserup-Måløv Kommune om godkendelse af en bebyggelse til industri. I ansøgningen stod der bl.a., at fabrikkens virksomhed ikke ville medføre røg eller støj af betydning uden for dens eget område. Spildevandsmængden ville være ca. 300 m³ i døgnet, og bestå af uorganiske stoffer, som virksomheden foreslog rensat gennem en septiktank.

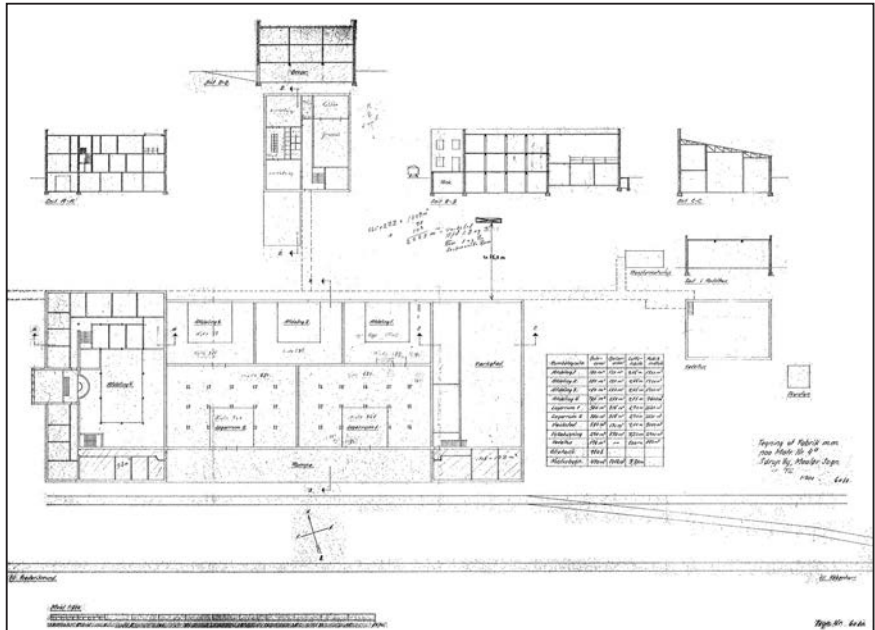
Allerede ni dage senere godkendte kommunen ansøgningen under betingelse af, at tre forudsætninger blev opfyldt: amtets vejvæsen skulle høres om en evt. forlægning af Frederikssund landevejen, selskabet skulle selv indhente en godkendelse vedrørende spildevandsafledning og vandindvinning, og endelig skulle bygningskommissionen godkende selve byggeriet.

Herefter gik byggeriet i gang, men det varede længe, før hele produktionen var samlet i Måløv. Nybyggeriet var ramt af tidens materiale-mangel, selv om virksomhedens vigtige produkter ofte fik den foran i køen om materialer. På et tidspunkt måtte myndighederne bede firmaet om at undvære at bygge den øverste etage for at spare materialer.

De første fabriksbygninger

Den kun otte år gamle virksomhed havde haft stor succes, og i Måløv ville den realisere sine store planer med et stort fabriksanlæg i gule mursten og i tidens Bauhaus stil.

Foran hovedbygningen lå en stor parkeringsplads, men her var god plads, da de fleste medarbejdere kom med bus fra stationen, mens de få lokale cyklede til fabrikken. Der stod ofte

Tegningen viser hovedbygningen med kontorer og laboratorier til venstre, fabrikation i galleri i mellembygningen og maskinværkstedet til højre. (Ballerup kommunes byggesagsarkiv).

kun direktørens bil, fabrikkens bus og dens lastvogn.

Via hovedbygningens imponerende indgangsparti gik man ind i en hall. Hvis man skulle til kontoretagen gik man videre op af en rund trappe. På førstesalen gik en dør ind til det store konferenceværelse med en god belysning af vinduer vendt mod øst. Til venstre lå fire kontorer, og for enden af gangen gik en dør videre ind mod direktørens kontor efter en skrivestue og sekretariatet med boksrum.

Hvis man i stedet var gået til højre fra trappen, kom man til afdelingen for virksomhedens laboratorium. Her lå seks mindre laboratorier og et glasrum

med udstyr og et rum med kemikalier. Afdelingen havde en trappe ned til hovedlaboratoriet i stueetagen. I hjørnet havde laboratoriechefen sit kontor med to laboratorier omkring, og længere nede af gangen lå en del flere laboratorier. Her lå også forvalterkontoret, hvorfra driftslederen havde en trappe op til første sal, hvor han kom ud på et plateau, idet den kemiske afdeling optog hele husets midterste rum. Rummet var næsten 10 m høj med et galleri på de tre sider fyldt med tekniske anlæg.

Øverst i hovedbygningen var der fra starten planer om et marketenderi, men som antagelig ikke blev bygget de første år.

Bag hovedbygningen lå et maskinværksted, og mod øst lidt for sig lå en bygning med destillation af tjære.

Den første produktion kom i gang i efteråret 1945, og efterfølgende udvikledes aktiviteterne i Gladsaxe, hvor fabrikken allerede var solgt. I løbet af 1946 var al produktion samlet i Måløv. Herefter fulgte kontorer og laboratorier, og i december 1946 afholdtes det sidste julegilde i Gladsaxe.

Ikke kun fabrikken, men også fabrikens unge direktør, Gunnar Andreasen, ville til Måløv. Han købte en grund fra Brydegård, hvor han i 1946 opførte en to-etages villa på ikke mindre end 410 m² på en grund på 4.255 m² på Nørreled. Villaen havde to garager i stueetagen, mens 1. salen rummede den egentlige beboelse med bl.a. pejsestue og udgang til en udvendig balkon.

De mange nye medarbejdere til den kraftigt voksende fabrik skulle også have en bolig. Lokalt fandtes ikke mange lejeboliger, hvilket fik virksomheden til at bygge 12 rækkehuse til vigtige medarbejdere, som hurtigt blev kaldt »Cheminovahusene« (i dag på Gershøjvej).

En af kommunens største arbejdspladser

I sensommeren 1946 var bygningerne klar til de tekniske anlæg. Over en lang periode annoncerede virksomheden efter smede, maskinarbejdere, svejsere, pladearbejdere og reparatører. Ekstra favorabelt var tilbuddet, at ansættelsen kunne blive varig. Mere end 100 var beskæftigede på fabrikken, da den i sin bedste tid kørte i treholdsskift.

Fabrikken måtte hente folk fra København. Det kneb især med at få

Direktør Gunnar Andreasen (1914-1989) var en gudsbenådet kemiker på sin virksomhed Cheminova. Hans interesse for miljøet var ringe, og da Gladsaxe Kommune jagede hans forurenende fabrik ud af kommunen, etablerede han en meget større – og mere forurenende – fabrik i Måløv. (AU Universitetshistorie, Aarhus Universitet).

tilstrækkeligt med fabriksingeniører. Her annonceredes efter nyuddannede kandidater, selvom man vidste, at de snart skulle indkaldes til militærtjeneste.

En ung kemiingeniør var med til at udvikle en kontinuerlig produktion af DDT. »Min mor var helt begejstret, fordi man med stor succes havde sprøjtet langs hele Furesø. Det var hendes søn jo med til at udvikle«. Arbejds-

miljøet på fabrikken var specielt. »Mit første indtryk var, at der var en pokkers stank. Det var næsten for meget af det gode. Lugten af de organiske svovlforbindelser kan bedst sammenlignes med stanken af rådne æg. Det hang simpelthen i alt – tøj, håret og skoletasken.«

En bus fragtede medarbejderne fra S-togsstationen i Ballerup og tilbage i en gammel raslende bus. Der lugtede også katastrofalt i bussen og i toget, hvor medarbejderne mod København kunne sidde alene i vognen. »Fy, hvor der lugter,« var replikken, og så fortrak de hurtigt til andre vogne ... Så når jeg kom hjem, bad min kone om, at jeg fjernede det ildelugtende arbejdstøj og gik i bad«.

Omgangsformerne var ret uformelle i forhold til forholdene på de fleste øvrige arbejdspladser. Samtidig indførtes eftertragtede arbejdsforhold: I 1952 indførtes fem-dages uge, så arbejderne kunne holde fri hele lørdagen.

Desuden fik arbejderne ud over tre ugers sommerferie yderligere en uges vinterferie på et tidspunkt, hvor kun 14-dages sommerferie var normalt. Indtægterne blev samtidig forøget, idet firmaet indførte et bonussystem for at gøre medarbejderne interesserede i virksomhedens drift. Da fabrikken i de år tjente styrtende, var der råd til en stor bonus.

Forureningen

Den tidligere medarbejder kunne også fortælle, hvorledes man omgik de giftige stoffer og håndterede affald:

»Forsømmelser var der nok af. Omgangen med giftige kemikalier var rimelig afslappet... Sikkerhedsforan-

staltninger som f.eks. laboratoriebruser, gasmasker eller dobbeltudgange, var der ingen af. Som personale blev vi dog efter krav fra Arbejdstilsynet én gang om ugen lægeundersøgt for eventuelle forgiftningssymptomer. Og det kunne der godt være brug for.

Fast affald gik i »spanden«, som sammen med overskudssvovl fra fabriktionsanlægget endte på den kommunale losseplads – eller måske blot blev gravet ned på grunden. Flydende affald blev skyllet ud i udslagsvasken og blev med spildevandet fra fabriktionsanlægget ført gennem en ikke altid fungerende syreneutralisator ud i Værebros å-systemet og derfra videre til Roskilde Fjord.

Udover store mængder klorbrinte, som dannedes ved stort set alle kloringsprocesser i virksomheden, var der i spildevandet tale om stærkt toksiske eller tungt nedbrydelige spild-, affalds- og biprodukter ... Når syreneutralisatoren var for besværlig at bruge og derfor var slået fra, kunne vandprøver fra å-systemet vise pH = 1, dvs. svarende til 1 n saltsyre. Under prøvetagningen iagttog man direkte, hvordan å-løbets fisk momentant vendte bugen i vejret, når de ramte spildevandsfanen og derfor flød livløst videre.«

Kemisk troldmand var direktør

Fabrikken var ledet af Gunnar Andreasen, som i 1938 fik eksamen som kemiingeniør. Den unge mand startede straks eget firma, og da han var ferm til at kopiere udenlandske produkter, havde Cheminova haft en stadig fremgang.

Allerede fire år efter starten blev Cheminova aktieselskab. Formand for

Finland bryder de diplomatiske Forbindelser med Tyskland

Anmodning til Tyskland om at trække Tropperne bort

HELSINGFORS, LØRDAG, 28. SEPTEMBER. FINLANDS Statsminister Hackzell har i Aften holdt en Radiotale til det finske Folk.

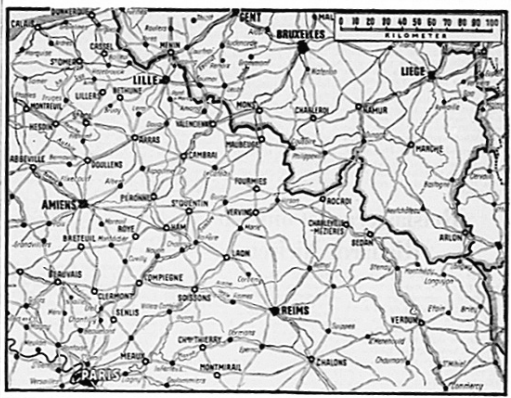
Man udtalte blandt andet, at Sovjetunionen som Betingelse for at tillade Udsendelse af en Fredsdelegation fra Finland har krævet Afbrudelse af de diplomatiske Forbindelser med Tyskland og Borttrækning

af de tyske Tropper fra Finland i Løbet af to Uger, senest inden den 15. September.

Da Finland har Mulighed for at underhandle om Fred uden forinden at nedlægge Vaabnene, har Finlands Regering ment at kunne akceptere disse Forhaandsbetingelser.

Finlands Rigsdag har i Dag givet Regeringen sit Tillidsvotum.

Finlands Regering anmoder om, at Tysk-

Ung Ingeniør bortgiver Formue paa flere Hundrede Tusinde Kr.

Skabt en stor Fabrik i Løbet af faa Aar, forærer den nu til Aarhus Universitet

29-aarig cand. polyt.s usædvanlige Dispositioner og Karrière

EN ung Mand, den 29-aarige Gunnar Andreasen, Gladsaxe, har skænket en Formue paa flere Hundrede Tusinde Kroner til Aarhus Universitet. Formuen, som Ingeniør Andreasen selv har skabt i Løbet af ganske faa Aar, omfatter 17 et væsentligt

Dansk Væddeløbs-Sejr i Sverige

STOCKHOLM, LØRDAG, 28. SEPTEMBER. Den danske Hest "Sicron", der ejes af Stald Zada, vandt i Dag overlegent det svenske St. Leger-Løb, der var Hovedløbet paa Utrilad Væddeløbsbane. Til Sejr for Danerne var Dannebrog løjst ved Siden af det svenske Flag ved Banaens Indgang.

-Nielsen
 verdig

Gunnar Andreasen startede Cheminova i 1938, men forærede seks år senere virksomheden til det nystartede universitet i Aarhus. Begivenheden fik plads på forsiden af landets aviser midt i verdenskrigen.

bestyrelsen blev en af landets dygtigste advokater, højesteretssagfører Leif Gamborg. Den juridiske ekspertise blev nødvendig, da firmaet nærmest konstant var involveret i retssager og erstatningssøgsmål. Desuden kunne firmaet trække på Gamborgs erfaring med virksomhedsdrift fra en lang række firmaers bestyrelser.

En af de mere specielle situationer for virksomheden skete i 1944, hvor

den unge ejer forærede alle sine aktier i firmaet til Aarhus Universitet. Det skete under mystiske omstændigheder under besættelsen, men det unge universitet havde brug for penge, så universitetets ledelse ignorerede de mange kritisable forhold, som vi skal høre om senere i artiklen; man overlod driften til Gunnar Andreasen, som var en dygtig men, i forhold til forurening, også kynisk leder.

SAN-KM

UKRUDTSMIDDEL

Hormon-præparat

AKTIESELSKABET
CHEMINOVA
MAALØV · TLF. 371

Fremstillet: **SAN-KM**

indeholder 250 g Trægik Natium 410r-2methylhexocetat
(svarende til 100 g 410r-2methylhexocetylhexe $\text{C}_{10}\text{H}_{20}\text{O}_2$).

Virkning ved sprøjtning med SAN-KM i kornmarker, 10-12 liter SAN-KM pr. ha.

Ager Tidstid	Agerenssæp	Skærtsdal	Vejlsørd
Årsårlig	Kalkstøv	Mælkesæbe	Fugueurt
odelægges.			
Kornblomst	Svinemelke	Alm. Svinemelk	Stinkende Gåseurt
Fæstebld. Pilsurt	Rauvinkel	Svepelt	Ager Mynte
Blydelt Pilsurt	Faldet	Rindemelk	Vild Gåseurt
Storle Pilsurt	Blevesemelde	Kvævet	Skæppe
Vålme	Føjlesøp	Faldstene	Ager Jernle
Hvidstet Gåseurt	Bændsemelde	Svarene	Luplet Kamille

odelægges eller svækkes stærkt.

ADVARSEL.

SAN-KM skades ikke mellem ukrudtsplanter og kulturplanter som mellem 1- og 2-årsbladede planter.

Der undtages frøgrødder overfor de 2-årsbladede kulturplanter som roer, lucerne, klerer, sømblødt, kartofler, kål, løkkesæter m. fl.

SAN-KM bør kun benyttes i korn- og græsmarker, samt i græsplæner m. m. ikke i rullingsmarker, klergræs og lucernemarker.

Vær forsigtig med sødamarken, hvis De sprøjter i blæsevej, i stærk blæst bør sprøjtning ikke finde sted.

BRUGSANVISNING.

1. Der anvendes i kornmarker ..... 10 liter pr. ha i græsplæner ..... 20 " " " i græsplæner ..... 40 " " " SAN-KM opløses let i vand. Omrøring under sprøjtningen er uundgåelig.
2. Sprøjtning bør finde sted, når ukrudtsplanterne er unge og lindre d.v.s. har 4-6 blade, idet planterne på dette stadium er lettest at ødelægges og de bedst virke for at ramme planterne er til stede. SAN-KM må ikke anvendes før kornet er spiret frem.
3. Sprøjtningen bør finde sted senere, når blot planterne bliver godt væk.
3. Sprøjtningen bør finde sted i tørt, stødt og stille vejr; normalt vil resp. tidspunkt 4 timer efter sprøjtningen ikke forårsage virkningen.

SAN-KM ødelægger blandede vækster og græs; efter få dages forløb er virkningen særlig bedendende og stærk, men først efter 2-3 uger er virkningen fuldstændig.

SAN-KM er ikke giftig, ikke brandfarligt og angribet ikke metal, gummi, læd og læder.

AKTIESELSKABET **CHEMINOVA**

Advarsel: SAN-KM har en meget gennemtrængende lugt og smag og bør derfor ikke komme i berøring med fødevarer eller beholdere, der anvendes til fødevarer. Lægges dette vand ret. Læg på emballagen og ved åbning af denne.

Hormonmidlet SAN-KM var sammen med giften parathion Cheminovas største salgssucces. Blot 10 liter pr. hektar forhindrede tokimbladede vækster at gro. Etiketten advarede også brugeren mod midlets kraftige lugt, hvilket fabrikkens naboer jævnligt kunne konstatere. (Kemikaliekontrollen, Almindelig korrespondance C, Rigsarkivet).

Landbruget blev storforbruger af nye pesticider

Tidligt slog virksomheden sig på fabrikation af pesticider. Allerede under krigen eksperimenteredes med den nye supergift DDT.

Fabrikkens store produkter blev dog to andre kemiske midler. Det ene var parathion, også kendt som bladn, oprindeligt udviklet på tyske kemiske fabrikker. Det andet store produkt blev de såkaldte hormonmidler – de første år produceret på licens. Midlet fik stor udbredelse til at bekæmpe tokimbladet ukrudt. Snart kunne man køre igennem Danmark og se de enkimbladede kornmarker uden ukrudt.

Gartnere og landmænd tog imod de nye midler med stor begejstring. Forsøg med gifterne i statsinstitutioner viste hurtigt resultater, og landbrugs-konsulenter spredte denne viden. Landmændene kunne forøge deres udbytter kraftigt ved blot at sprøjte deres marker.

Tidligt startede Cheminova eksport, hvilket blev dets vigtigste marked. Det havde en stor fordel i de første år efter krigen, idet staten favoriserede firmaer med eksport, så Danmark kunne få valuta. På den måde fik Cheminova til-ladelse til at købe råvarer i udlandet, og hurtigt hørte firmaet til en af de største i sin branche.

Den farlige produktion

Heller ikke den nye fabrik i Måløv undgik ulykker. Nok blev den ikke saboteret, men de farlige fabrikationsmetoder gav løbende småuheld og lejlighedsvis også større.

Det første større uheld skete allerede i foråret 1946, hvor en bygning faldt sammen. Ingen mennesker kom til skade, men ødelæggelserne var omfattende. Årsagen var antagelig anvendelse af materialer af dårlig kvalitet.

Et værre uheld skete i februar 1950, hvor et anlæg eksploderede under produktion af insektgift. Den efterfølgende brand ødelagde ikke kun den kemiske afdeling, men også snedkeriet og tømrværkstedet i samme bygning. Tre arbejdere havde anbragt en blanding af fosfor og natrium i en gryde, hvorefter blandingen eksploderede.

Da arbejderne så en stor stikflamme, sprang de for livet, og slap derved uskadt. Frederikssundsbanens tog blev standset, da man frygtede nye eksplosioner. Samtlige brandvæsener i hovedstadsområdet tilkaldtes, men på grund af spejlblanke veje havde køretøjerne besvær med at nå frem til Måløv. Det lykkedes dog at stoppe branden, så kun de tre nævnte bygninger udbrændte. Brandskaden vurderedes til ca. ½ mio. kr.

Direktør Andreasen var på forretningsrejse i USA, og man ville give ham telefonbesked om branden. Andreasen var imidlertid rejst videre til Brasilien. Her spiste han frokost med den danske ambassadør, som en passant under frokosten sagde: »For resten – Deres fabrik er brændt. Håber den er godt forsikret.«

Direktøren havde ellers lært af er-

Bag hovedbygningen lå en fabriksbygning med gallerier fyldt med råvarer, halvfabrikata og færdigvarer. (Lyfaparken).

faringerne efter den første store brand i Gladsaxe, hvor fabriksanlægget stod i en bygning med brændbare vægge. Det ville han ikke mere udsætte fabrikken for, hvorfor han planlagde, at alle produktionsbygninger i Måløv skulle opføres af beton. Det havde han nu ikke nået. Anlægget for parathion var lige bygget færdigt på værkstedet, og det var planen at skille det ad og sætte det over i en betonbygning. Man valgte dog at producere uden at flytte anlægget. Bygningen var imidlertid ikke opført af beton, og lige så alvorligt var det, at den havde paptag. Gryden med smeltet natriummetal kogte over, og taget antændtes. Nattens regnvejrsørgede for resten af ulykken, idet vandet forvandlede natriummetallet til et stort flammehav.

Virksomheden måtte undersøge problemet nøje. Ikke alene kunne man

der fra Opstillingsmødet udgaar en enig Vilje til at arbejde for et godt Valg.

De, der endnu ikke er Med-

Shek.

Sammenligningen er højst misvisende, hedder det. Naar denne Tids Historie skal skrives, bør Pandit Nehrus Navn skrives med Guld. M. R.

økonomi
som d
vil de
selv k
dere v
overgi
der og
ning v
Efte
ger va
at redd
var be
er umu
sorget
bord, d
har m
dem, i
paa S
kostnis
baaden

Meddelelse fra

CHEMINOVA

For at forebygge misforståelser oplyser vi, at branden i vor virksomhed natten til lørdag ikke på nogen måde vil gribe forstyrrende ind i fremstillingen af SAN-præparaterne. Vi kan fremdeles love Dem

omgående levering af ukrudtdræbende midler

Derimod har vort produktionsapparat for insektbekæmpende midler lidt skade, og der må indtil videre regnes med nogen forsinkelse i leveringen af disse præparater.

JU
M

Fore
Aarhus
dag m
paa Øs
dag A
morson
Gartne
inden
Gæst f
ke ved
som Pe
ner-Sa
Vugges
og Pe
Skræk-
Der va
i den s
Ved
om Eft
mange
Hilsen
holdtes
»Den t
som er
svarene
Talerne
Forenit
mange

I 1950 brændte Cheminovas fabrik endnu engang. Virksomheden skyndte sig at annoncere, at den stadig leverede hormonmidler, men at det kneb med at levere parathion. Det skete på et kritisk tidspunkt om foråret, hvor mange normalt bestilte varer til sæsonen. (Aarhus Stifts-Tidende 6/2 1950).

ikke gå i gang, før årsagen var fundet, men da tilsvarende anlæg eksporteredes til udlandet, var problemet alvorligt.

Problemer med byggesager

Cheminova var i 1944 gået i gang med at bygge fabrikken uden at afvente myndighedernes godkendelse. Man ønskede at komme i gang og regnede med, at byggetilladelse var en formalitet, som den havde været i Glad-saxe. Kommunen erfarede ganske vist, at byggeriet var sat i gang uden tilladelse, men ud over at virksomheden fik at vide, at det var ulovligt at bygge uden en godkendelse, blev den ikke mødt af sanktioner. Ved samme lejlighed kunne kommunen fortælle den ivrige bygherre, at firmaet heller ikke havde afventet vejbvæsenets undersøgelser vedrørende en evt. forlægning af Frederikssundsvejen gennem Sørup.

Man må dog sige, at kommunen egentlig var rimelig hurtig i sin sagsbehandling. Cheminova sendte ansøgning om byggetilladelse den 10. august, og kommunen gav tilladelse til igangsættelse den 23. september. En god måneds tid må man sige var i orden, når det drejede sig om en så stor fabrik med mange tekniske anlæg og det i en lille sognekommune, hvor det var den største udfordring nogensinde. Man havde ikke tidligere haft med industrier med så farlige produktioner at gøre. Den lokale brandinspektør, P.M. Hvenegaard (som samtidig var kommuneingeniør) kunne trække på ekspertise hos Københavns Brandvæsen for at kunne sætte betingelser til bygningernes indretning for at sikre mod brand.

Cand. polyt. P.M. Hvenegaard havde en central stilling under den lille sognekommunes vækst i 1940'erne. Han fungerede både som kommuneingeniør og bygningsinspektør, og kom derved til at håndtere de store udfordringer, som Cheminova pludselig stillede kommunens få ansatte. (Ballerup Stadsarkiv).

Tilladelsen til byggeriet sluttede med en anmodning til Cheminova om at fremsende et forslag til spildevandsanlæg for bebyggelsen. Hvis kommunens sagsbehandlere havde vidst, hvor store problemer det manglende spildevandsanlæg senere ville give, havde de nok strammet betingelserne noget mere.

Lugtgener

Cheminova overtrådte en lang række regler. Fabrikken gav lugtgener, udledte forurenede vand, fik ikke igang-

sættelsen godkendt af den lokale sundhedskommission, og hertil kom en del flere overtrædelser. Nogle behandledes af langsomt fungerende kommissioner, andre af sognerådet uden de store magtmidler, og politiet var regelmæssigt indblandet.

Det er vanskeligt at fortælle historien, for de enkelte overtrædelser dukkede op i forskellige retssager og undersøgelser. Her omtales først nogle sager om lugtgener.

Kredslæge Jens Jensen, Glostrup, modtog i foråret 1948 en formel klage fra en beboer i Måløv over lugtgener fra fabrikken. Det var sikkert ikke den første, for lægen foranledigede et uanmeldt besøg på fabrikken sammen med sundhedskommissionens formand og en repræsentant fra kommunen og politiet. Lægen foreholdt direktør Gunnar Andreasen, at der ikke var søgt den nødvendige godkendelse fra sundhedskommissionen, og at der var klaget over lugtgener.

Distriktslægen skrev i sin rapport til politiet, at direktøren »gjorde et meget nervøst og uligevægt indtryk, slog klagen hen som hysterisk og kværlulant(tisk), og sundhedskommissionens godkendelse som en formalitet. Forespurgt hvilke foranstaltninger der på fabrikken blev gjort for at forhindre dårlig lugt, svarede han, at der foregik så mange processer på fabrikken, og foranstaltningerne var forskellige ved hver enkelt, at det kunne han ikke komme ind på, og at de i øvrigt var af en så speciel teknisk natur, at det ville vi ikke kunne forstå.«

Da han blev spurgt til kendte tekniske løsninger med at forhindre lugtgener ved hjælp af undertryk, svarede

han, »at nu måtte vi undskylde, men så barnagtige spørgsmål kunne han ikke nedlade sig til at besvare.«

Få dage senere kom brev fra sundhedskommissionen, som bad firmaet indsende en ansøgning inden 14 dage. Sundhedskommissionen fik imidlertid ingen ansøgning, og kunne derfor ikke tage stilling til fabrikkens indretning.

En overflod af retssager

Det var meget fornuftigt af Cheminova at have en jurist som bestyrelsesformand. Firmaet var konstant involveret i komplicerede sagsforløb. De mange konflikter med landvæsenskommissioner nævnes senere, og alene listen over retssager er lang. Der var mange konflikter ved handel, hvor kunder følte sig snydt, og flere af sagerne viste en meget kynisk handelsmoral. Der var også retssager rejst af offentlige myndigheder for f.eks. forkert mærkning af produkter, og her tabte firmaet som regel.

I 1944 startede en retssag om ansvaret for syreudledningen i Gladsaxe, som i 1947 endte i Østre Landsret. I 1947 rejste politiet en sag for, at firmaet ikke havde anmeldt igangsættelse til Ballerup-Måløv Kommunes sundhedskommission.

Den rejste sag gav ingen forbedringer, hvorfor sundhedskommissionen i 1949 nedsatte et udvalg med nogle af landets førende eksperter til at undersøge årsagerne til forurening og til at foreslå foranstaltninger. Dette udvalg kom til at arbejde sammen med de senere nævnte landvæsenskommissioner.

Det følgende år begyndte retssagerne at stramme til. Politiet udvidede anklagen om den manglende tilladelse med

Tromler med gift trillede ud af fabrikken til lastbiler eller togvogne. Cheminova valgte at være storproducent uden et stort salgsapparat. I stedet solgtes enkelte produkter i store mængder til maskinstationer, storlandbrug og grossister. (Lyfaparken).

både en sigtelse om, at firmaet havde udspremt lugt til gene, og også at firmaet ikke efterkom Fabrikstilsynets anordninger.

Denne sag kørte videre i 1949, hvor forureningen af Københavns Kommunes drikkevand yderligere blev tilføjet.

I enkelte sager blev firmaet ikke dømt. Det var tilfældet i en sag rejst af Ballerup-Måløv Kommunes boligudvalg, som mente at firmaet udlejede sine rækkehuse uden myndighedernes godkendelse. Denne sag endte i lands-

retten i 1950, som frifandt firmaet. Retten mente ikke, at der var tale om udleje, men om en overdragelse.

Politisagen afgjordes i foråret 1950, hvor firmaet dømtes for alle forhold. I lighed med mange andre retssager ankedes sagen, som herved indirekte tillod virksomheden at overtræde loven i endnu en periode. Denne gang tog myndighedernes behandling ikke lang tid, for i efteråret 1951 stadfæstede landsretten dommen, og direktør Gunnar Andreasen idømtes en bøde på 4.000 kr.

Retssag om lugtgener

– »**jeg vil skyde Andreasen**«

Lugtgenerne stoppede ikke, og politiet anlagde derfor i 1952 endnu sag mod Cheminova. Direktør Gunnar Andreasen havde allerede i 1951 bebudet, at virksomheden ville flytte til Jylland, men alligevel sad han på anklagebænken i Søndre Birks ret. Denne gang var stemningen i retssagen anspændt, for blandt tilhørerne sad en del af de berørte borgere fra Måløv.

Anklagen var stort set den samme, som Andreasen dømtes for året før. Anklageren var enig i, at virksomheden fabrikerede ukrudtsdræbende midler af stor samfundsmæssig betydning, men mente dog, at den burde sætte priserne op, så den havde råd til at hindre stanken – eller helt indstille produktionen.

Forsvareren, Leif Gamborg, kunne ikke benægte, at lugten var slem, men det var lugten omkring andre kemiske fabrikker også. Det medførte på ingen måde sundhedsfare eller sanitære ulemper, mente advokaten. Talsmand for klagerne, læge Kurt Mikkelsen, Måløv, kunne også forklare, at det var gået ud over klagerens nerver, når de gentagne gange havde klaget uden resultat. Astma- og hjertepatienters tilstand forværredes tilsyneladende af lugten.

»Jeg er i stand til at gå ned og skyde Andreasen, hver gang han slipper sådan en giftbølge ud,« udtalte en ophidset landmand, som sammen med en lang række andre blev ført i vidneskranken. Landmanden havde ved et tidligere retsmøde ifølge Andreasen forsøgt at overfalde ham med en kæp, hvorfor han måtte føres ud af to betjente. Nu fortalte han, at han måtte afbryde

med at tærskes på grund af de giftige dunster. Han kastede op, huden faldt af hans læber. To gartnere og deres hustru mente, at uddunstningerne havde bevirket misvækst på deres marker, og en af gartnerne havde sendt en 12 siders klage, hvori han opgjorde sit tab på kroner og øre: 10.000 kr. om året plus udgifter til læge, medicin og hospitalsoophold. En tømmermester kunne fortælle, at hans kone og børn ofte vågnede om midt natten ved opkastninger. En ingeniør forklarede, at han det meste af året måtte flytte til sit sommerhus ved havet, fordi hans bronkitis gav feber, hver gang vinden bar lugten ind over hans ejendom.

Retsmødet blev udsat, for at den højeste sagkundskab på området kunne vurdere, om stanken kunne være sundhedsfarlig. Et par måneder senere kunne dommeren afsige sin dom. Gunnar Andreasen idømtes en bøde på 10.000 kr. for fortsat at have overtrådt loven. Dommeren ville måske have idømt dagbøder indtil ulovlighederne var stoppet, men anklagemyndigheden havde ikke forberedt den mulighed.

Boden var endnu i den bagatelagtige ende. En bøde på 10.000 kr. plus omkostninger til sagsomkostninger var meget lidt i forhold til de meget store indtægter virksomheden samtidig høstede i de år.

Kampen om vand til og fra fabrikken

Vand er en nødvendighed for en kemisk fabrik, og Cheminova søgte derfor som noget af det første om tilladelse til at indvinde 1.000 m³ vand i døgnet. Ansøgningen endte hos Teknisk Udvalg i Ballerup-Måløv Kommune. Her så ud-

valgformand Aage Nielsen på ansøgningen og mente, at efterhånden som københavnske fabrikker rykkede til kommunen, måtte den få sat tildelingen af vand op, mens tilsvarende kvantum spares i København. Nielsen mente nemlig, at kommunen skulle være forsigtig med at anbefale andragendet, da det ville tage vand fra kommunens hidtidige indvindingsret på 200.000 m³ årligt, og forbruget var allerede 116.000 m³. Vandforsyningen til fabrikken blev dog ordnet.

Mere problematisk blev udledningen af vandet. Københavns Vandforsyning så et stort problem i spildevandet. Københavns kommune ejede gården Kildedal, hvis marker havde adskillige grundvandsboringer, som siden 1930 forsynede hovedstadsområdet med drikkevand. Konflikter ordnedes via en såkaldt vandsynsforretning, hvor parterne fandt sammen om en løsning. Det viste sig ikke at være tilfældet.

En sådanne »forretning« var et møde indkaldt af den lokale vandsynsformand. En eftermiddag i september 1947 kørte en stævningsmand derfor rundt til de lokale parter for at forkynde tilsigelsen personligt for grundejerne og samtidig levere en genpart af indkaldelsen. Grundejerne skulle møde op kun tre dage senere. Den centrale aktør var Cheminova, så mødet blev afholdt hos virksomheden i dens nye lokaler.

Stort set alle involverede landmænd og grundejere berørt af fabrikkens vandudledning deltog. Det var gårdmænd, husmænd, proprietærer og bestyrere på gårde med jord ved grøften med udløb til Værebros Å efter Cheminova. Ejendommene var Schæfergården, Toftekærgård, Friheden, Kildegården,

Kildedal, Engagergård samt tre ejendomme i Smørumovre, og endelig deltog vandsynsmændene fra Ledøje-Smørum Kommune.

Gunnar Andreasen fremlagde fabrikkens planer, men der var modstand mod dens løsninger. Da der ikke kunne skabes enighed, henviste vandsynet sagen til afgørelse til en landvæsenskommission. Udgifterne til mødets indkaldelse og afholdelse måtte virksomheden betale.

Manglende rensning af spildevand

Allerede kort tid efter fabrikkens start begyndte problemer med forurening af dens spildevand. I foråret 1948 kom der klage over, at Værebros Å var så forurenede, at kreaturerne ikke ville drikke af åens vand.

Der afholdtes møde med de involverede parter. Direktør Gunnar Andreasen forklarede, at fabrikkens udledninger kun havde været skyllevand og husspildevand, og ifølge ham var alle de skadelige stoffer tilbageholdt fra at løbe i afløbet. Dette blev dog imødegået af kommunen, hvor afdelingsingeniør Pape kunne fremlægge en spildevandsprøve, som viste aktive stoffer.

Mange mødedeltagere var bange for, at de lokale boringer efter drikkevand ville blive truet. Man havde forureningerne fra Grindstedværket i klar erindring, hvor flere boringer måtte nedlægges, som magister Knud Larsen fra Dansk Biologisk Station (forgængeren til Danmarks Fiskeri- og Havundersøgelser) kunne fortælle til en avis. Kredslæge Jens Jensen kunne fortælle om ildelugtende stoffers farlighed for dyr, og afdelingsingeniør

Bosch fra Københavns Vandforsyning fortalte om faren for vandforsyningen og truede med krav om erstatning, hvis det blev nødvendigt at standse driften af Kildepladsen.

Også andre var bange for forurening. Fiskerne langs Roskilde Fjord var ude for ubehagelige overraskelser i 1948. Deres fangster havde en væmmelig afsmag, der gjorde dem uanvendelige til menneskeføde. Formanden for Jyllinge Fiskeriforening kunne fortælle, at hvis en båd kom nord fra med fisk i dammen, var de til tider uspiselige ved ankomsten til Jyllinge. Dansk biologisk Station havde taget vandprøver og fået fisk til undersøgelse, og den kraftige afsmag konstateredes. Fiskerne fik Dansk Fiskeriforening til at tage sig af sagen, og det lykkedes at få Landbrugsministeriet til at nedsætte en landvæsenskommission til at sørge for, at misæren ikke gentog sig.

Fabrikken var klar over, at der var udledt forurenede vand i åen, men fortalte, at den straks indstillede fabrikationen af de forurenende syrer. Den tilkendegav samtidig, at man var indstillet på at bygge et rensningsanlæg, så der for fremtiden var garanti mod forurenede vand. Direktør Andreasen mente ikke, at forureningen havde skadet fiskerne i et særligt stort omfang. Det gav fiskerne ham ret i, da der kun havde været et mindre fiskeri af sild og skrubber, men det skyldtes blot, at det store vigtige fiskeri af ål var afsluttet, da forureningen startede.

Landvæsenskommissioner var centrale

I spillet om Cheminova i Måløv var landvæsenskommissioner helt centrale

til at tage stilling til, hvad virksomheden måtte udlede af spildevand. De var oprindeligt udviklet i slutningen af 1700-tallet for at løse konflikter om ejendomsforhold. Egentlig var de en domstol, men de skulle også aktivt søge at forlige en konflikts parter. Deres møder afvikledes ofte på det sted, som konflikten omhandlede.

De behandlede egentlig sager korrekt, idet mange var nedsat af det lokale amt med jurist og eksperter. Ofte havde de indkaldt eksperter til at rådgive sig. De havde imidlertid ingen faste medarbejdere, hvorfor de arbejdede langsomt. Sagerne omkring Cheminova trak derfor ud, og da firmaet altid ankede en afgørelse, kunne en afgørelse svæve i det uvisse igennem mange år. Således kunne firmaet producere på livet løs og rask væk forurene sine omgivelser, fordi der var anket.

For at stoppe forureningen, nedsatte stiftsamten i foråret 1948 som nævnt en landvæsenskommission. Den undersøgte forholdene hos kommunen, og samtidig hørte den om anklager om ilde lugt. Regler om kommissioner ændredes, og i 1949 måtte Landbrugsministeriet nedsætte en ny kommission. Denne kommission prøvede at finde en løsning, og afholdt mange møder. Der blev også nedsat et udvalg med eksperter til at finde løsninger. Virksomheden påstod undervejs, at det havde etableret et rensningsanlæg. Efter et stykke tid konstateredes det, at anlægget ikke virkede. Så forsøgte kommissionen at få virksomheden til at finde nye løsninger. Fabrikken fremsendte forslag til løsninger, men eksperterne diskuterede dem og fandt dem for ringe. Sådan gik tiden.

Ud over problemerne i landvæsenskommissionen, havde Cheminova også fortsat problemer med retssager. Det skyldtes, at generne med lugten fortsatte. Helt galt blev det i maj 1953, da en stor kemikaliebeholder rensedes. En »kloakagtig« stank drev ind over en række københavnske omegnskommuner. Den begyndte i Måløv og fortsatte over Søborg og Gentofte helt ind til Lundehussøen ved Tuborgvej. I løbet af de næste timer strømmede anmeldelser til politiet. Politiet i Ballerup fik sagen overdraget og tilkaldte straks kredslægen. Lægen og politiet kørte rundt og undersøgte omkringboende borgeres helbredstilstand.

Fiskerne ved Roskilde Fjord blev vrede

I sommeren 1951 fik de omkringboende omkring Værebros Å et forfærdeligt syn. De kunne se bugen af en masse fisk, og da sagen undersøgtes nærmere, drejede det sig ikke kun om få fisk; anslået døde 12.000 fisk på et døgn.

Mistanken vendte sig naturligt mod egnens kemiske fabrik, men her nægtede direktør Gunnar Andreasen, at det var fabrikkens skyld. Man havde et meget virkningsfuldt rensningsanlæg, bedyrede han, så det var ganske utænkeligt, at giften stammede fra fabriken. Han mente, at Værebros Å måtte være blevet forurenet efter en gravemaskine havde rodet op i slammet, så bundfældede giftstoffer var revet op.

Igen i januar 1952 så fiskerne døde fisk i åen. Samtidig var der en ildelugtende stank, når fangede ål blev tilberedt. Det var endda så slemt, at fiskerne pådrog sig en uudholdelig karbollignende lugt, hvis de fik stænk

af havvand på sig. En fisker ved Værebros Mølle havde fanget ål, som han ville forære til sine naboer, men de ville ikke have ålene. Igen ville kreaturerne langs åen ikke mere drikke dens vand.

Sagen rejstes i Fiskeriforeningen i Jyllinge, og en generalforsamling besluttede at sende en deputation til Fiskeriministeriet. Deputationen bestod af repræsentanter fra syv fiskeriforeninger omkring fjorden. Minister Knud Ree tog pænt imod delegationen, og han havde sørget for at have en kompetent person ved sin side, biologen Knud Larsen fra Dansk Biologisk Station. Han havde fulgt sagen fra dens start, og fandt fiskernes klage berettiget.

Ministeren ville gerne støtte fiskerne, men han kunne imidlertid ikke gøre noget, da der var nedsat en landvæsenskommission. Han forventede, at der kom en løsning, når kommissionen havde lavet sin betænkning.

Retssag nu også om urensset spildevand

Før dommen i 1952 burde anklagemyndigheden have gjort sit arbejde mere omhyggeligt, så der var givet dagbøder for at virksomheden stoppede sine udledninger, men i stedet blev dommen appelleret. Anklagemyndigheden satte dog sagen op i prioritet, og det tog ikke lang tid, før landsretten afviste appellen.

Herefter anlagde anklagemyndigheden en ny sag mod fabriken og gentog de tidligere forhold – nu med yderligere overtrædelser. Sagen i Sønder Birks kriminalret i juni 1953 var denne gang ikke kun mod direktør Gunnar Andreasen men også mod bestyrelses-

formand Leif Gamborg. Begge tiltaltes for at overtræde vandløbsloven og for ikke at have overholdt tidligere domme.

Anklagen lød også på, at Cheminova i perioden 1947 til 1953 havde udledt urensset spildevand i Værebros Å, og at den fra november 1952 til maj 1953 uanset tidligere domme ved Østre Landsret og Sønder Birks Kriminalret fortsat havde forvoldt sanitære ulemper for de omkringboende. Denne gang krævede anklageren dagbøder, indtil ulemperne ophørte.

I sagen førtes 33 vidner. Her kunne læge Børge Scheibel, formand for Ballerup-Måløv Kommunes sundhedskommission, ikke udelukke, at lugten medførte psykiske følger for de omkringboende. I hvert fald påvirkedes de psykisk af den ilde lugt. Politimester Holten, Frederikssund, fortalte, at lugten var stærkt generende, når han kørte forbi fabrikken, hvilket en lang række beboere i fabrikkens nærhed bekræftede.

Kredslæge Jens Jensen fortalte om et særligt alvorligt tilfælde en nat i begyndelsen af maj, hvor han var tilkaldt, og en stærk og modbydelig stank trængte ind i bilen allerede, da han kom til Ballerup. Lugten trængte ind på Ballerup Jernbanestation og nåede helt til Søborg og Hellerup. Direktør Andreasen fortalte, at uheldet skete, da man rensede en kedel. Den var mere forurennet, end man forventede, og en kraftig vind førte lugten videre.

Retsmødet blev ikke færdigt, for kort før middag afbrød dommeren mødet, da de anklagede skulle modtage udenlandske gæster. Sagens mange ventende vidner blev herefter sendt hjem

for at blive indkaldt til næste retsmøde. 16 af vidnerne klagede over, at de måtte forlade deres arbejde for under strafansvar at give møde i en retssag, hvis behandling bestemtes af de anklagede – og sagen forhaledes i yderligere en måned.

Heksejagt fra miljøfolk

Retssagen fik Gunnar Andreasen til at gå i offensiven. Han mente, at det var dybt uretfærdigt, at et vigtigt produkt som hormonstoffer skulle rammes af en heksejagt. I et indlæg i flere dagblade imødegik han forklaringer i retssagen. Han mente, at stofferne aldeles ikke var farlige. Næsten 200.000 landmænd sprøjtede årligt på 6. år ca. 3.000 tons af stoffet, uden at der var fremkommet et eneste tilfælde af sygdom. Men i Måløv skulle bare lugten af præparaterne skabe misvækst på markerne, gøre dyrene syge og fremkalde nye gådefulde sygdomme og forværre hjertesygdomme og astma. Samtidig anklagede han anklagemyndigheden for gennem fire år at have udvalgt bestemte vidner for disse synspunkter. Det var blevet en gammel garde, som gang på gang klagede, og han nævnte et par af vidnerne.

Direktøren fortalte, at virksomheden havde truffet alle de foranstaltninger mod lugten, som et sagkyndigt udvalg havde foreslået. Den ville gerne træffe flere, hvis det var nødvendigt, når man fik pillet realiteter ud af alt det, som han fandt var hysteri, fri fantasi eller simpelthen pengeafpresning.

Indlægget i aviserne afsluttes med det synspunkt, at der var en hekseforfølgelse i gang mod kemiske fabrikker. Et andet sted i kommunen var nemlig en

tilsvarende forfølgelse i gang omkring medicinalfabrikken Løvens kemiske Fabrik. Heksejagt er epidemisk, sluttede hans indlæg. Sammen med indlægget havde han til aviserne indsendt tre af de skriftlige klager fra Gartner S. Olsen, Måløv, gårdejer Peder Nielsen, Askebjerg, Smørumnedre Mark og læge Kurt Mikkelsen, Måløv.

En luftforurening med hormonstoffer

Lugtgenerne var alvorlige, men det kunne faktisk blive meget værre. Sidst på året, hvor kål og roer på markerne endnu var uhøstede, fik en række landmænd sig en slem forskrækkelse, da de kom til deres marker. Roetoppenes hjerteblade var visnet og væksten standset, og store kålmarker var delvist ødelagte. En landmand havde fået ødelagt 4 tdr. raps, 3½ tdr. roer og 9 tdr. kløver. Bladene på salathoveder var rullet ud, hortensiaer blomstrede længe før de skulle, blomster, der skulle være røde, blev blå osv. Gartnerier 10 km fra fabrikken var ramt af fænomenet, så ingen drømte om, at det havde med fabrikken at gøre.

Efterhånden kunne man dog se, at ulykkerne opstod i vindretningen fra fabrikken. Landmænd og gartnere snakkede sammen og blev enige om, at synderen var Cheminova, og de rejste erstatningskrav.

Allerede i begyndelsen af november – halvanden måned efter kravet var rejst – indvilligede Cheminova i at betale erstatning. I modsætning til mange af de øvrige sager, blev denne hurtigt afklaret. Et uheld havde ført hormompulver med blæsten. Fabrikken indrømmede sin skyld. Det aftaltes med

Dansk Gartnerforening, at foreningens formand skulle være opmand og besigtige skaderne. Firmaet meddelte ham, at han skulle vurdere skaderne lempeligt, da det ønskede at erstatte skaderne rigeligt. Erstatningerne endte med at blive 41.000 kr., hvilket i øvrigt var ret højt, når man sammenligner med bøderne i retssagerne om forgiftning af vandløb og manglende rensningsanlæg, som Gunnar Andreasen var involveret i.

Den generøse indstilling til trods mente handelsgartner C. Buhl Olesen, at han ikke havde fået en tilstrækkelig stor erstatning. Han mente at have mistet næsten 65.000 kr. på en ødelagt tomatplantekultur. Han rejste sag, som efterfølgende ankedes til landsretten i 1953.

Myndighedernes sene indsats mod »Cheminova-fisk«

Forureningen gennem Værebros Å fortsatte. Formanden for Jyllinge Fiskeriforening, Johannes Knudsen, klagede fortsat, for om vinteren kunne fiskerne ved Lyndby Strand normalt tjene lidt ekstra ved at stange ål på isen, men i januar 1953 kunne ingen afsætte de fangede ål.

Fisk fanget i Roskilde Fjord syd for Lynæs kunne ikke komme med på fiskeauktionerne i Hundested. Om vinteren kunne man normalt også skyde fugle, men dykænderne på fjorden var heller ikke til at spise, og selv gråænderne havde afsmag. En kutter fra Hundested sejlede gennem farvandet til Frederikssund, men alle fiskene i dammen blev uspiselige på sejlturen.

Fiskerne vidste fra Dansk biologisk Station, at giftstofferne stammede fra

Cheminova. Fiskene døde ikke, men deres bismag gjorde dem uspiselige. Kredslæge Ludvigsen havde også undersøgt fiskene og kunne konstatere, at de havde en udpræget karbolsmag. »Cheminova-fisk« begyndte man at kalde dem.

Fiskerne havde været til møde hos den socialdemokratiske fiskeriminister Chr. Christiansen og hos hans efterfølger den konservative Knud Rée, som begge lovede, at de ville gøre noget, men intet skete.

Fiskerne mistede tålmodigheden, og samtlige fiskeriforeninger ved Roskilde Fjord fandt sammen i en fælles aktion. De fik Dansk Fiskeriforening til at give juridisk assistance til at gennemføre et forbud mod forureningen og undersøge muligheden af erstatning fra Cheminova.

Sagen rejstes samtidig i Folketinget, hvor fiskeriminister Knud Rée blev spurgt om, hvad han agtede at foretage sig. Der henvistes til henvendelsen fra de syv fiskeriforeninger, som angav, at alle skrubber, sild og torsk i 1952 måtte kastes overbord, og nu syntes også åle- og rejefiskeriet at gå helt i stå. Roskilde Aaleeksport angav et tab på 143.000 kr. for ål, som ellers ville have givet en indtægt på en halv million kr.

Eksportøren håbede, at den lokale politimyndighed ville gribe ind, men politimesteren havde afvist at rejse sag, da han mente, at det måtte være sundhedskommissionen i Ballerup-Måløv Kommunes ansvar.

Presset på fiskeriministeren gav resultat. Knud Rée udtrykte i Folketinget, at ministeriet skulle udnytte de muligheder, vandløbsloven gav. Roskilde Fjord var et smalt farvand

med ringe vandgennemstrømning, og ministeren lagde ikke skjul på at være forbavset over, at Cheminovas ejer, Aarhus Universitet, ikke havde bragt sagen i orden. Ministeriet ville desuden støtte fiskerne med alle undersøgelser i en påtænkt erstatningssag.

Muligheden for en øjeblikkelig indgriben lå egentlig hos Landbrugsministeriet. Det blev antydet i det kommunistiske dagblad Land og Folk, at den manglende interesse i dette ministerium skyldtes, at »betydelige og indflydelsesrige landbrugskredse« modsatte sig en afgørelse.

Da Landbrugsministeriet afviste et indgreb, måtte Fiskeriministeriet handle på egen hånd. I februar 1953 bad fiskeriministeren politimesteren i Søndre Birk om at rejse sag an mod Cheminova.

Fiskerne var dog stadig utilfredse. De stolede ikke på, at politianmeldelsen ville give et hurtigt resultat. Forureningen spredte sig, så også fiskerne i Kulhuse blev berørt af problemet. Deres fangst af ålekvabber havde fået bismag, og der var fare for, at også Issefjorden ville blive ramt.

Presset fortsatte. I marts 1953 rejste fiskehandlerne i København krav om, at kasser med fisk fra Roskilde Fjord skulle mærkes med et synligt kryds og betegnelsen »Fisket i Roskilde Fjord«.

Danmarks Fiskeri- og Havundersøgelses undersøgelse af vandet i Værebros Å før og efter udløbet fra Cheminova viste helt klart, at åen nedenfor havde et stærkt karbolagtigt præg. Forsøg med ål i akvarier viste, at blot en promille spildevand fra åen var nok til at ni uvildige smagsdommere var enige om, at ålene havde en karbolagtig

bismag. Tilsvarende havde sild fanget i Roskilde Fjord samme bismag.

Sag ankedes til overlandvæsenskommission

I slutning af 1952 afsagde landvæsenskommissionen sin kendelse: fabrikken skulle inden januar have etableret et effektivt rensningsanlæg. Som det var vanligt, ankede Cheminova afgørelsen til en overlandvæsenskommission.

Det første møde i overlandvæsenskommissionen den 25. marts 1953 blev en bevæget begivenhed. Det afholdtes på fabrikken, og til mødet var mødt et halvt hundrede fiskere, som på grund af pladmangel måtte høre på mødet fra et nærliggende lokale. Kommissionen var besat med vægtige personer med en landsdommer som formand. Som tilforordnet sagkyndig deltog lederen af Danmarks Fiskeri- og Havundersøgelser.

Ved en landvæsenskommission får de involverede parter lejlighed til at fremlægge deres synspunkter. Her stillede Ballerup-Måløv Kommune med borgmester Ove Hansen og forretningsfører Mathiesen, Frederiksborg Amt og Landbrugsministeriet var repræsenteret af amtsvandinspektør Asger Hansen, Hillerød, Dansk Fiskeriforening havde fisker Søren Andersen, Hundested og en landsretssagfører som repræsentanter, mens afdelingsingeniør Bock kom fra Københavns Vandforsyning. På den anden side var Cheminova repræsenteret af direktør Gunnar Andreasen og landsretssagfører Helm. Andersen.

Helm. Andersen forklarede, at Cheminova havde anket, fordi man fandt Landvæsenskommissionens kendelse for vidtgående. Da fabrikken skulle

flytte den 1. august, måtte man nøjes med at træffe foreløbige foranstaltninger. Her overvejede man at køre det giftige spildevand bort i tankvogne. En anden fabrik i Ballerup-Måløv Kommune, Løvens kemiske Fabrik, kørte i forvejen spildevand til Øresund. For Cheminova skulle 2-3 vogne dagligt køre de daglige 10-15 m³ spildevand de 25 km til København.

I den fortsatte diskussion sprang en bombe, da direktør Gunnar Andreasen berettede, at virksomheden havde gravet tromler med giftigt spildevand ned i en nærliggende grusgrav og mente, at jorden optog giften. Repræsentanten for Københavns Kommunes Vandforsyning reagerede kraftigt med følgende bemærkninger:

»Alt er ulovligt. Her graver man altså det giftige vand ned i jorden ikke langt fra Københavns Vandvæsens pumpestation ... Det er vel nok en nydelig kop te. Vi tror ikke fabrikken over en dørtærskel.« Dette fik formanden til at banke i bordet med sin blyant, da folk i sidelokalerne udbrød kraftige »Hørt«.

Borgmester Ove Hansen kommenterede: »Det nytter ikke meget, for jeg har ikke tillid til, at det, der bestemmes her, bliver respekteret af Cheminova. Alt bliver overtrådt, fabrikken er ulovlig helt fra grunden af, den har aldrig fået byggetilladelse, aldrig opnået sundhedskommissionens godkendelse. Vi beklager her i kommunen, at det er en virksomhed her, der volder fiskeriet den store skade. Vi har tabt lysten til forhandling og ser helst, at den lukkes med det samme.« Kritikken fik hurraråb til at lyde fra sidelokalet, så formanden måtte true med bortvisning, hvis man ikke forholdt sig rolig.

Få uger senere afgav overlandvæsenskommissionen sin kendelse. Cheminova måtte fortsat udlede spildevand i Værebros Å, men det måtte kun være den ufarlige del af spildevandet. Samtidig iværksatte man en kontrol på stedet, så kendelsen blev overholdt.

Det viste sig snart, at kendelsen ikke overholdtes. Cheminova forklarede, at det skyldtes skyllevand og regnvand på

de cementerede oplagspladser, men nu stoppede kommissionen sin eftergivenhed. Den 23. juni afsagde den kendelse om, at fabrikken fik et totalt forbud mod at benytte Sørup Rende som afløb.

Sundhedskommissionen satte det endelige stop

Efter overvandskommissionens beslutning traf sundhedskommissionen i Bal-

AKTIESELSKABET
CHEMINOVA
P.O. BOX 51 — LEMVIG, DENMARK

November 1953.

Here YOU WILL FIND OUR NEW FACTORY:
"Rønlandsværket, Harboøre".

Our offices have been moved too and therefore please send all correspondence to: P.O. BOX 51, LEMVIG, DENMARK.

New telephone is: LEMVIG 65.
Cable: CHEMINOVA, LEMVIG.

Myndighederne lukkede fabrikken i Måløv i 1953. Siden 1951 havde virksomheden forberedt en stor fabrik i Jylland. Man valgte det ensomt beliggende Harboøre Tange, men stadig manglede mange fabriksanlæg, da virksomheden flyttede sit hovedkontor dertil i november 1953. (Kemikaliekontrollen, Rigsarkivet).

lerup-Måløv Kommune to dage senere endelig en drastisk beslutning. Den tilbagekaldte tilladelsen til at producere fra 1950.

Formanden for sundhedskommissionen, læge Scheibel, erklærede derfor, at produktionen skulle stoppe senest den 1. august.

Virksomheden var i en alvorlig klemme. Den nye fabrik i Jylland var endnu ikke klar til at producere, og i Måløv havde myndighederne på alle måder strammet garnet. Bestyrelsens formand, Leif Gamborg, forsøgte at få tilladelse til ca. en uges ekstra produktion. Det tillod sundhedskommissionen ikke.

Også den sideløbende retssag var med til at stoppe virksomheden. Dommen i kriminalretten var klar. Den lød på overtrædelse af vandløbsloven ved at udlede utilstrækkeligt rensset spildevand i et offentligt vandløb 1947 til 1953. Samtidig dømtes for overtrædelse af sundhedsvedtægten, og igen dømtes for at have medført sanitære ulemper for de omkringboende i form af lugtgener, nu også fra 1952 til 1953. Direktør Andreasen fik en bøde på 10.000 kr., og bestyrelsesformanden idømtes for de samme forseelser en bøde på 1.000 kr.

For en gangs skyld appelleredes en dom ikke. Der var ikke brug for at forhale sagen. Fabrikken var ikke mere i Måløv, men var startet op i Jylland.

Manglende rensning i Måløv stadig et problem

I foråret 1953 vidste Cheminova, at fabrikken ikke kunne fortsætte i Måløv. Forberedelserne til en flytning var også nået så langt, at virksomheden kunne

sælge bygningerne. Militæret var inde i billedet, hvilket det kommunistiske dagblad Land og Folk fik opsnuset. Prokurist i Cheminova, Svend Hammershøj, kunne bekræfte militærets interesse, men han havde ikke fået at vide, hvad militæret ville med fabriksbygningerne. Avisen gættede, at militæret ønskede at fortsætte med en eller anden form for kemisk produktion.

Salget til militæret gik i vasken, og i stedet måtte firmaet indsætte en salgsannonce i aviserne. 12.000 m² etageareal moderne fabriksbygninger med tilhørende 10 ha frit areal. Hertil hørte et jernbanespor. Betingelsen var dog, at køberen var kapitalstærk, hvilket vel betød, at der skulle erlægges et stort kontak beløb.

Lampefabrikken LYFA meldte sin interesse, men der var kommet skrapere regler for byplanlægning. Det skulle derfor afklares, om der fortsat kunne være industriproduktion i det, som kategoriseredes som »yderområde«. Kommunen blev stillet i udsigt, at LYFA efter en fem års tid ville have 500 beskæftigede. Byudviklingsudvalget for Københavnsegnen måtte tage stilling til, om det kunne tillades. Beslutning om en industris placering var sandelig strammet, siden Cheminova 10 år tidligere bare placerede sin nye fabrik uden at spørge nogen om tilladelse.

Kommunen kunne fortælle LYFA, at kloakanlægget stadig kun var et simpelt anlæg med en septiktank, som ikke kunne godkendes. Kravet var et biologisk rensningsanlæg.

Cheminovas ejendom blev solgt til LYFA for en købesum på 1,1 mio. kr. Overtagelsesdagen var 14. november

Bageste del af fabriksgrunden var i 1953 fyldt med affald fra fejlslagne fabrikationer, forsøgsvirksomhed og tromler med giftige stoffer. Meget blev gravet ned og dukkede op tyve år senere, da myndighederne var blevet mere opmærksom på truslen fra giftige stoffer. (Historisk redegørelse, Københavns Amt).

1954, men ejendommen lå fra den 15. maj for køberens regning og risiko.

Massiv forurening dukkede op

Hermed var Cheminova ude af historien – troede man. Det viste sig imidlertid 22 år senere ikke at være tilfældet; der lå gift fra Cheminova i undergrunden, og den truede grundvandet.

I 1970'erne blev opmærksomheden på gift for alvor vækket. Nu var også offentlige myndigheder aktive. Man fandt f.eks. i Køge 25 tønder giftigt fenol i et giftdepot fra Kemisk Værk

Køge. Samtidig blev direktøren for det danskejede BT-Kemi i Skåne anholdt og sigtet for at nedgrave næsten 600 gifttromler. Angsten for tilsvarende forureningskilder spredte sig.

Pressen var hurtig til at opspore tilsvarende sager i Danmark, men denne gang var myndighederne hurtigere. Deres teknikere konstaterede, at Cheminova havde nedgravet kemikalieaffald i perioden 1947 til 1953, og en undersøgelse og en rapport viste en omfattende forurening fra mislykkede produkter og forsøgsproduktion.

Ballerup Kommune prøvede forgæves at få Cheminovas tidligere direktør, Gunnar Andreasen, til at fortælle, hvor giften var nedgravet. I stedet fik kommunen hjælp fra militæret, hvor medlemmer af Hærens Ingeniørkorps gennemgik området med detektorer for at spore rester af metaltromler.

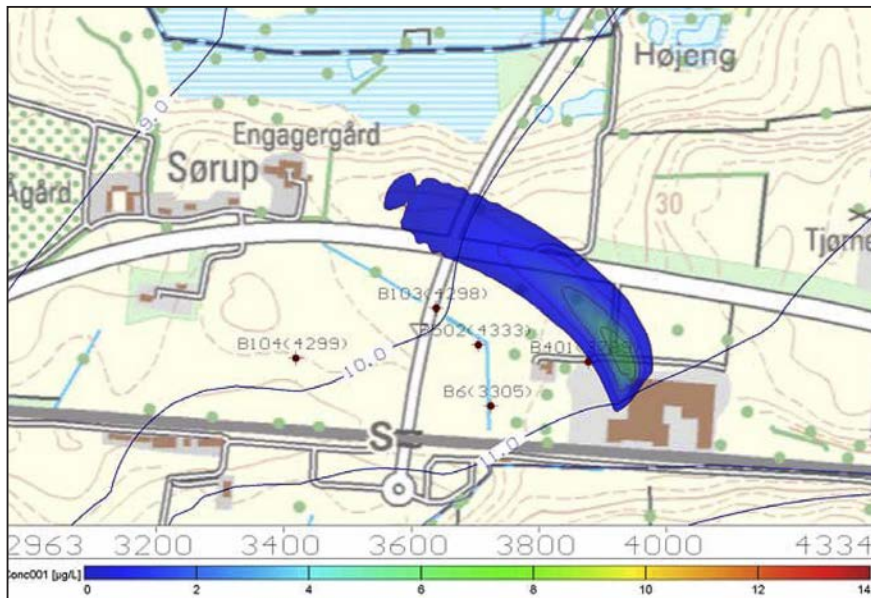
Presseomtalen fik beboere til at henvende sig. En tidligere portner ved fabrikken undrede sig over, hvorfor hans høns døde, og en anden kunne fortælle, at der var fundet 15-20 døde måger dagen efter, at der var nedgravet giftrester.

En tidligere arbejdsleder havde været med til at grave tromler ned fra Cheminovas produktion, og flere af hans kolleger blev syge efter arbejdet. En halv snes mennesker henvendte sig, men kun to pegede på det samme sted. Militærets eftersøgninger viste dog, at der var tromler overalt, så alle havde ret.

Det var stadig uklart, om der fandtes farlige stoffer. Ballerup Kommune pressede på for at få en dybtgående undersøgelse via prøveboringer. Ingen var særlig glade for at skulle betale, men det lykkedes at skabe et forlig, hvor alle berørte parter delte udgifterne. Chemi-

Københavns Kommune byggede i 1930 en pumpestation ved gården Kildedal. Bygningen ligger der endnu, men vand til hovedstadens beboere er for længst stoppet, da vandet var forurennet med gifte fra Cheminova. (Foto: Svend Jørgen Jensen).

Forureningsspredning i primært grundvand var en mulig trussel, som en undersøgelse forudsagde i 2010. (Region Hovedstaden, rapport: »Cheminova-grunden«).

nova, LYFA, Ballerup Kommune og Miljøstyrelsen betalte hver 15.000 kr.

Boremandskab fra Civilforsvaret fandt hurtigt de første stærkt tærede tromler kun en meter under overfladen. Jorden omkring tønderne var tydeligt misfarvet.

Giften fra den uheldige nabo sivede gennem jorden mod Kildedal kildeplads – tæt på nutidens Kildedal S-togs station. Giften var trængt ned i 18-20 meters dybde og truede med at sprede sig yderligere. En afværgepumpning iværksattes i 1980, og i løbet af året oppumpedes 175.000 m³ vand fra undergrunden og udledt i Sørup Rende.

Det stoppede desværre ikke giftstoffernes videre spredning nede i jorden. Yderligere undersøgelser viste,

at alle kildepladsens 15 borer var truet af fenol og bladan, og i efteråret lukkedes alle borer. Årligt mistedes derved 0,3 mio. m³ drikkevand. Det var landets første kildeplads lukket på grund af forurening. Forureningssagen gav omtale, og udgjorde en del af baggrunden for vedtagelsen af den første jordforureningslov i 1985 ved Lov om kemikalieaffaldsdepoter.

Selve grunden omkring Cheminovas fabrik var også svært forurenet. Der lå gifte over et stort område, og forureningen var forøget ved opløsningsmidler fra LYFA. Det viste sig umuligt at grave de giftige stoffer op. I jorden lå op mod et ton kemikalier, hvilket i og for sig egentlig ikke var meget, men forureningen lå fordelt i et

stort område på ca. 600 x 200 m og i en dybde på op til 30 m. I alt skulle 3-4 mio. m³ jord fjernes og afgiftes, hvilket man fandt økonomisk umuligt.

Løsningen blev endnu en afværgebo- ring. Vandet skulle kontinuerligt pum- pes op og renses i et rensningsanlæg, inden det udledtes i Sørup Rende. De forurenede kulfiltre kunne Kom- munekemi destruere. Det skulle man blive ved med, indtil vandet ikke mere var forurenat. Ved etableringen regnedes med pumpning i 60 år.

I december 1986 indviede amts- borgmester Per Kaalund rensnings- anlægget. Et vandbehandlingsanlæg rensede 20 m³ forurenat vand i timen, og anlægget skulle installeres i en byg- ning på mere end 200 m². Mere end 90% af giftstofferne skulle fjernes, in- den vandet udledtes i Værebros Å.

Udgifterne til undersøgelse, af- værgeforanstaltning og indkøring af anlægget kostede 11 mio. kr., og siden har de årlige driftsudgifter ligget på omkring ½ mio. kr. Hertil skal lægges administrative udgifter på adskillige 100.000 kr. Anlægget er senere om- bygget og udvidet to gange. I skri- vende stund kender man endnu ikke projektets levetid. Officielt angives yderligere 30 år, men det kan sagtens trække længere ud.

Hvem skal betale for forureningen?

I mange år skulle der betales store beløb for at hindre forureningen i at sprede sig. Parthaverne i sagen var Bal- lerup Kommune, Københavns Amt og Københavns Vandforsyning, og des- uden stod Hovedstadsrådet og Miljø-

Amtsborgmester Per Kaalund indviede i 1986 denne større bygning til at rumme et rensningsanlæg. Endnu ved ingen, hvor mange år forgiftet vand fortsat skal op- pumpe og renses. (Region Hovedstaden).

styrelsen som klare interessenter. De var i 1977 klar til at anmode Cheminova om at betale for forureningen.

Borgmester Kaj Henning Burchardt var naturligvis oprørt over den mulige forurening, og den uddannede jurist kunne sige: »Jeg er ikke i tvivl om, at Cheminova efterlod nedgravet affald, og der vil givet blive rejst en sag mod den daværende ledelse. Jeg mener ikke, der eksisterer en forældelsesfrist for strafbare handlinger.«

Direktør J.Aa. Husen fra Københavns Kommunes Vandforsyning var enig med borgmesteren. Vandboringerne kom til stedet før Cheminova, gjorde han opmærksom på, og hvis firmaet havde gravet kemikalieaffald ned, ville det være ulovligt. I lovgivningen fandtes bestemmelser til beskyttelse af grundvandet, og firmaet ville aldrig have fået tilladelse til nedgravning, hvis man havde spurgt. Miljøborgmesteren i København, Ivan Hansen, mente, at man skulle finde den ansvarlige, så man kunne rejse erstatningskrav.

De følgende år bragte Cheminovas forurening frem på alle landets avisforsider. Denne gang var det ikke forureningen i Måløv, men forurening fra den nye fabrik på Harboøre Tange. Alle aspekter om mulig forurening, undersøgelser, diskussion af skyld osv. blev gentaget fra diskussionen om Måløv; nu var alle forhold imidlertid langt større, og sagen i Måløv døde hen i pressen. Kun Københavns Regionalradio havde i 1982 udsendelsen »Tredive år efter. En miljøgyser i to dele om den kemiske fabrik Cheminova«.

»Loven har hele tiden været bagefter Cheminova,« hed det i 1982, hvor der var forventninger om, at 35 års tovtræk-

keri om Cheminova nærmede sig sin afslutning. Miljøminister Erik Holst havde på baggrund af både fabrikkens forurening i Måløv og nu senere på Harboøre Tange indset, at miljølovene altid havde været bagefter Cheminova, hvorfor lovgivningen måtte strammes. Cheminovas direktør mente dog, at sagen var nået for vidt: »Det har været en politisk storm i et glas vand hjulpet godt på vej af en sensationslysten presse.«

16 mio. kr. ville det koste at rense efter Cheminovas forurening, beregnedes det i 1985. Det beløb bad Ballerup Kommune firmaet om at betale. Firmaet foreslog et forlig, hvorefter det kun skulle betale 3½ mio., hvilket kommunen afviste. Parterne måtte gå til retten for at få Cheminova dømt til at betale. På det tidspunkt var selskabet vokset yderligere, og selvom en oprensning ville have været bekostelig, kunne firmaet rimelig let betale.

Retssag i Vestre Landsret

Retssagen startede i efteråret 1988. Miljøstyrelsen ville have 9,3 mio. kr. for det avancerede rensningsanlæg, Hovedstadsrådet 315.000 kr. for dets arbejde, Københavns Vandforsyning 1,1 mio. kr., Københavns amtskommune 1,5 mio. kr. og Ballerup Kommune lidt over 6 mio. kr. Anklagen lød på, at allerede i 1949 skulle firmaets direktør Gunnar Andreasen være klar over, at fabrikkens rensningsanlæg ikke fungerede tilfredsstillende.

Sagsøgerne forsøgte at forkynde vidneindkaldelse for den tidligere direktør, men da han var på rejse i udlandet, opgav man at føre ham som vidne. Han døde i øvrigt det følgende år få dage før

landsrettens dom. Han fik således ikke at vide, at retten fandt, at han – selv efter datidens forhold – handlede i betydelig grad letsindigt og uforsvarligt. Cheminova dømtes til at betale 11 mio. kr. Det var mindre end sagsøgerne havde krævet blandt andet med henvisning til, at rensningsanlægget kunne have været opført billigere.

Den vellykkede dom vakte glæde i Miljøstyrelsen, som med dommen i hænderne kunne føre op mod en halv snes lignende sager i retten. Miljøstyrelsens direktør, Jens Kampmann, var tilfreds med, at sagerne kunne rejses, selvom de nye miljølove ikke var trådt i kraft på tidspunktet for forureningerne. Virksomhederne handlede ikke i god tro, mente han.

Regel fra 1683 hjalp Cheminova

Cheminova ankede imidlertid landsrettens dom til Højesteret. Virksomhedens advokat mente, at sagen var forældet, da der ikke var rejst sag an inden 20 år fra en forseelse. Virksomheden flyttede i 1953, og en erstatningssag skulle altså have været rejst inden 1973, men myndighederne rejste først sag, efter de blev klar over forureningens omfang i 1977. Dette var altså – ifølge firmaets advokat – for sent.

I øvrigt mente advokaten ikke, at firmaet havde et »objektivt ansvar«, idet man ikke kunne klandre nogen for at handle uforsvarligt på et tidspunkt, hvor det nærmest var kutyme at grave forurenede stoffer ned, og firmaet var dermed ikke formelt forbundet med en egentlig »skyld«.

Den 13. maj i 1992 skulle Højesteret afgøre, om en forurener skulle betale, eller om den kunne smygge sig

udenom. De syv højesteretsdommere bekendtgjorde, at Cheminova havde handlet uforsvarligt og således skulle bære ansvaret for den alvorlige forurening. Firmaet var erstatningspligtigt, men de fem af de syv dommere mente til gengæld, at beløbet ikke kunne opkræves, da sagen var forældet – på grund af en regel fra 1683! Det betød, at mange af Miljøstyrelsens bebudede retssager ikke kunne vindes, hvis sagerne på samme måde var rejst mere end 20 år efter forureningen.

Efter blot ni år i Måløv fik Cheminova afleveret et minde til eftertiden: I mange år fremover står et pumpeværk, som også kommende generationer kommer til at betale for.

Kilder

Artiklen er baseret på beretninger i dagblade, Ugeskrift for Retsvæsen, Rigsdagstidende, byggesagsarkiv, Balderup Kommune, Kemikaliekontrolens arkiv, Rigsarkivet og Ringe Museums arkiv.

Litteratur

Andreasen, Gunnar: Første halvleg, Harboøre 1983.

Bro-Rasmussen, Finn: To REACH or not to REACH. Kemikaliers lette gang på jord. 60 års iagttagelser om kring en uregerlig kemikalieverden, i: Anita K. Nielsen (red.): Aspekter af dansk miljøkemis historie. Freløbsborg 2010, s. 95–116.

Burchardt, Jørgen: »Ingen bånd der binder mig ...« Industriens udflytning og modernisering i efterkrigsårene, i: TEMP, 2019, s. 102–124.

Burchardt, Jørgen: Industribyen Bal-

Hovedbygningen og flere bygninger fra kemifabrikken Cheminovas kortvarige historie i Måløv 1944-1953 ligger der endnu tæt på S-togslinjen umiddelbart til højre for bygningerne. Sammen med senere bygninger bygget af lampefabrikken LYFA udlejes komplekset i dag under navnet LYFA Parken. (Foto: Svend Jørgen Jensen, 2022).

lerup – da arbejdspladserne kom til Industriparken, i: Byhornet, 2020 nr. 3, s. 3–31.

Burchardt, Jørgen: Cheminova i Gladsaxe. En generationsforureners første år, i: Årbog, 2021, s. 5-35.

Nørregaard, George og Wilfred Christensen: Københavns vandforsynings historie, København: 1959.

Odgaard, Hugo (red.): Besættelsestiden 1940-45 på egnen omkring Slagslunde-Ganløse og Stenløse-Veksø, Stenløse 2013.

Petersen, H. I.: Erfaringer om Virkningen af Hormon-Præparater i 1949, i: Ugeskrift for Landmænd, 1949, s. 711-714 og 730-733.

Petersen, H. I.: Ukrudtsbekæmpelse i gartneri og havebrug med kemiske midler, i: Gartner-Tidende, 21/1949, s. 1.

Note

Ballerup Kommune har haft flere navne og stavemåder; i artiklen anvendes navnet Ballerup-Måløv Kommune.